

Fülöp László: Közelítések Krúdyhoz

A Krúdy-kutatás egyik fő akadálya, amiért a szerzőnek is csupán „közelítenie” lehetett az íróhoz, a pálya nehezen áttekinthető dzsungel volta mellett – alkotói teljesítményének ellegendásított állapota. Ugyanis nemcsak Krúdy életéből sarjadt mítosz, hanem művéből is. Schöpflin Aladártól származik ugyan a nevezetes „gordonkahang” metafora, de egész kritika- és irodalomtörténet-írásunk hosszú évtizedeken át voltaképp a „zseniális cigányprimás” portréját árnyalta. Így alakult ki – a neoromantika bizarrságkultuszából, a beidermeier izlésből és a szecesszió dekorativitásigényéből – a leggyyszerűsítő séma, mellyel a tárgyilagos clemzőknek Bori Imrétől Katona Béláig szükségszerűen szembe kellett fordulniuk. A problémát Fülöp László se kerülheti meg, de ő túljut vállálás vagy tagadás egyoldalú végletein: nem az „ábrándos ködlovag” kép érvényességét vitatja már, hanem a jellemzés kizárólagosságát. Az életmű bonyolult polifóniájára hivatkozva utasítja el a parciális vonásokat általánosító „álomregény”-elméletet, anélkül azonban, hogy a részizagság képviselőtét elvitatná tőle. „Krúdy ábrázolásmódja legalábbis kettős rendszerű, legalább két alaprétég szerint tagolható. A felszínibb és egyszerűbb rétegben kapnak helyet a játékos elemek, a kedélyes és derűs effektusok, a vígjátéki mozzanatok, az anekdotikus részletek, a humoros szemléleti formák és a zsánerképi megoldások. Együtt él ezzel – ellentétben és feszültségben – a rejtettebb, bonyolultabb és gazdagabb réteg. Ebben juthatnak szóhoz a súlyosabb közölnivalók, a drámai elemek, a mélységesen groteszk és tragikus minőségek, érvényesülhetnek a mély világismerő epikus élet- és emberképének igencsak dezillúziós szemléleti elvei” – állapítja meg alkotásmódjáról, miközben a régi polémiait is nyugvópontjára juttatja. Ennek megfelelően módszere is szerencsés: feltűnően sokat idéz, könyve akár élvezetes Krúdy-breviáriumként is olvasható, a citátumok özönének azonban nem stilisztikai funkciója

van, hanem a tüzetes bizonyítás szolgálatában áll. Az intuitív hangulatidézés varázsának ellenáll a gondolatmenet logikai apparátusa, az esszéizálásnak a tanulmányműfaj.

A Krúdy-életmű kettős természetét Fülöp két perspektívából is bizonyítja. A kötetnyitó tanulmány, *Az epikus mélyvilága* az újromantikus nosztalgiaák árnyékában meghúzódo dezillúziót és tragikumérzetet az egész pályára kiterjedő érvénnyel veszi számba. A székszisnek, vívódásoknak tárgyi, érzelmi és gondolati vetülete is van: ott rejtezik Krúdy defetiszáló szándékú „titokfejtő” léleklátásában és a szerelemábrázolás trubadúrlíráit tagadó patológikus végleteiben éppúgy, mint a Dosztojevszkijre emlékeztető tragikus-démonikus sorsszemléletben és a tárgyi-színtéri dimenziók elidegenítő valóságmetszeteiben; de ott lappang az író „moralista szociológus” indulataiban és az ábrázolás életfilozófiai telítettségében is. A másik írás, az *Ábrándok, idillek, nosztalgiaák* pedig egyetlen motívum tükrében vizsgálja a kontrasztélményt. A falu iránti nosztalgiaákban, a Senkiszigeti-képzetekben és a tűnt idők utáni sóvárgásban Krúdy tulajdonképpen ellenvilágot keres: menedéket és életpótlékot, az egyszerűség és bensőség, a tisztaság és természetesség új életminőségét – de e keresés alá van aknázva a dezillúziós látás és a józan valóságismeret patronjaival. „Az ábrándok megjelenítője, az idillek álmodója egyben az illúziók és mítoszok semmibe foszlásának, a nosztalgiaák beteljesületlenségének s a vágyak és remények irrcalitásának is hűséges ábrázolója” – jellemzi vállalkozásának konfliktusosságát. A peremvidék írójának drámája ez, premier plámban szemlélve is hasonló disszonanciákkal, mint az alkotói pálya egészének tágasságában.

A hitelesebb Krúdy-kép „közelítésének” s az ellegendásítás elleni küzdelemnek másik fontos terepe: az életmű történelmi-társadalmi kapcsolatrendszerének a feltárása. Két motívumvizsgálat is tanúsítja a kötetben, hogy az író korántsem tekinthető „a tapasztalati valóságtól elszakadó lírikusnak”, hanem igazában „társadalomismerő, érvényesen ábrázoló, realista hitellel tükröző epikus”. Az idő nyomot hagy az ő teljesítményén is, a változás és átalakulás dinamikája az ő alkotói pályájára is jellemző. *Az anekdotától a szatíráig* a dzsentritéma ábrázolását korszakolja: a mikszáthos szakaszban még az anekdotikusság és szelíd humor, a játékosság és kedélyesség a jellegadó; 1910 után az ironia fölerősödik, kétellyel, keserűséggel, rezignációval telítődik, s tudatosabbá válik a dekadencia diagnózisa; az utolsó periódus pedig a mérlegkészítés időszaka, melyben szatirikussá éleződik a jellemrajz, váddá és számonkérésé az ítélet. Van bizonyos állandóság az írói szemléletben: hiányzik belőle a programosság, az életformára koncentrált, a hősök sohasem küzdő-vívódó alakok, érzelmi-gondolati képességeik csökkenységét látványos gesztusokkal és pózos allűrökkel pótolják, legfeljebb epizódtörténetek novella-szerepeire alkalmasak, de legalább annyira szembetűnő és karakteres a látásmód fejlődése is: Krúdy „a mulatságos hóbertosoktól eljut a szétmállott életű egzisztenciáig”, a donkijhotizmus különceitől a „kísértetszerűség ködlovagjaiig”, s közben „megnő a groteszk, a torz, az abszurd effektusainak, esztétikai minőségeinek a szerepe” is. A *Változatok a gasztronómiai témára* gondolatmenetében a szerző a húszas évek clejének pályafordulatát hangsúlyozza. A periferikusnak tűnő tárgy most mélyül egzisztenciális látomássá: „a banális és triviális motívum létélményi és létértelmező jelentéselemekkel” kapcsolódik egybe, az epikureista és hedonista életformában tragikus sorsú emberck fuldokolnak – ám e változás összefügg a történelmi horizont elkomorulásával, egyszerűsmind a realista szemléletmód erősödésével is.

Fülöp László okkal kérdőjelezi meg a magányos, társtalan író teóriáját is. A Mátrai Lászlótól kölcsönzött című tanulmányban (*A monarchia legjobb magyar ismerője*) Krúdy regényírását Musil és Kafka prózájának tipológiai párhuzamaként jellemzi. A regényvilág derűs kedélyessége voltaképp céltalanságot és értékhiányt leplez, a csillogó idill pedig ürességet és történelmi távlatatlanságot. „Ellentét van a »boldog békeidők« látványos mozgalmassága, felszíni tarkabarkasága és lényegi eseménytelenség, belső tar-

talmatlansága között” – méltatja a szerző a kor krónikaírójának teljesítményét. A világháborúval ugyan szertefoszlik előtte a belle époque mítosza, a húszas évek valóságából való kiábrándulás hatására azonban Krúdy átértékeli a történelmi közelmúltat, s főlerősödik benne a nosztalgia a Ferenc József-i békeévek nyugalma iránt. Igaz, a Habsburg-legendakör portréfestője a látásmód credettségének igénye helyett jobbra a közkeletű információkra támaszkodik, s monarchiaképében az eszmei-ideológiai tárgykör helyett az életforma megjelöltése a hangsúlyos. (Innen ered egyébként az ábrázolás mozaikos sága, a „gondolkodó, vívódó, reflektáló” magatartás helyett a „gemütlich” mentalitás kiemelése, az elbeszélői modor némi „pletykaszerűsége”.) De Krúdy szemléletéből konzekvensen hiányzik a megszépítő pátosz, a heroizáló emelkedettség és az apológia indulata, az analitikus értelmezés elmaradásáért pedig bőven kárpótol a feszültségek és ellentmondások atmoszférájával. Fülöp jó érzékkel utal a hazai irodalmi analógiákra is, mindenekelőtt az írónak a *Színek és évek* szerzőjével, Kafka Margittal való rokonságára. Így aztán egyre sűrűbbé válik a közeg, amelyet a szakirodalom korábban még légüres térként szemlélt Krúdy körül.

A tanulmányantológia második felében a szerző – az irodalomtörténeti nézőpontot tipológiákra váltón – Krúdy regénypoetikájának leírására tesz figyelemre méltó kísérletet. Az átfogó szándékú, *Elbeszélésmód a regényben* című írásban az alkotói személyesség mibenlétét, a lírai jelenlét átéléses és közvetett formáit vizsgálja. Az író – mint bizonyítja – korlátlanul érvényesíti a maga „narrátori hatalmát”, azaz „saját szuverenitását az epikai fikció önelvűsége elé helyezi”. Egyfelől kitüntetett jelentőséget biztosít az ún. auktoriális formának, arra törekszik, hogy ne csak a történetet, hanem a mesélőapparátust, a „fabulációs mechanizmust” is láttassa, módszeresen él a narrátor kalauzoló szerepével, programszerűen keresi az elő- és utószóírásban rejlő, sokszor játékos vallomásalkalmakat, másfelől az alakok reflektáló létezőmódját az „áriázás” monológjaival és az „íróniacffektus” kontrasztjával hangsúlyozza, az elbeszélés ütemét „leíró-festő regénymetszetek” érzékletes képszerűségével, a „látványelemek bőséges halmozásával és körképszerű elrendezésével” lassítja. Így aztán a komplex elbeszélésmód sokféleségében sajátos ambivalencia képződik: az egyik póluson a „beleélő-átélő törekvés, lírai önkifejező szándék, vallomáshajlam”, a másik póluson pedig az „ironikusan színezett távolítás, elkülönülés, tárgy fölé emelkedés” kettőssége. A *Szerepek és életérzések* gondolatmenetében a regényműfaj kayseri alaptényezőit veszi sorra. Krúdy jellemábrázolását – mint megtudjuk belőle – „az emberlét szerepként való felfogása” jellemzi, amely egyszerre jelent számára „egzisztenciális inkognitót” és „bűjtatott önmegmutatást”. A szerepjáték mögül azonban hiányzik a lélektani motiváció, az író csak a gesztusokat és attitűdöket látatja belőle. Az alakok karaktere állandó, csupán „hangulatváltások, érzelmjátékok és kedélyhullámzások mozgatják az egyéniséget”, innen ered „furcsa állóképszerűségük” és „emlémaszerű megmerevedettségük”. Beszűkült életkörüik nem alkalmas arra, hogy nagy eszméket hordozzanak, a regények gondolati centrumát nem szervezhetik, így életfilozófiai és létbölcseleti jelentéseket csak hangulat- és érzelmvilágukban, atmoszferikusan fejzhetnek ki, mintegy önmaguk fölé emelkedve. A cselekmény is redukáltabb, mint a klasszikus epikában: „konvencionális, ösztövé és banális, önmagában véve szinte tüntetően igénytelen és jelentéktelen”. Krúdyt ugyanis nem a folyamatok, hanem az állapotok érdeklik, a „színes, különleges beállításokat tartalmazó helyzetek”, a tarka életanyagot megcsillantó situációk és érdekes jelenetváltások. Ezért a szerkezeti középpont, a kompozíciós tengely hiányát műveiben – mint hangulati telítettség és alteregó-teremtés, az alakok vallomásos szerepformája és életbölcseleti igénye, a szerelmi tárgy dominanciája és a közeg antropomorfizáltsága – a líraiság pótolja. A két mintaszerű műelemzés közül a *Hét bagolyról* szóló a regénystruktúra rétegezettségét példázza, a *Boldogult úrfikoromban*-t ismertető pedig Krúdy időszemléletének megfejtesére vállalkozik.

Regénypoétikai szempontból nézve az utóbbi a tanulságosabb. Fülöp a kevert és összetett időszerkezet tételezésével tülemelkedik a dilemmán, mely Krúdyt (az időtlenítés technikája miatt) századvégi epikusként, illetve (az időrend Woolfra, Proustra emlékeztető felbontásával) bergsoni kísérletezőként szemléli. Prózájára szerint a „temporális meghatározás és időtlenítés” kettős játéka a jellemző, statikusság és linearitás ambivalenciája, az elbeszélt idő lerövidítésével és az elbeszélés idejének lassításával és megduzzasztásával „a történet múltjának és az elbeszélés jelenének egymáshoz közelítése”, vagyis a „moderált” időkezelés. Szerencsésen alkalmazza a „kronotoposz” bahtyini fogalmát is: a beszűkült tér – mint fejtegeti – a hősök számára a „megállt idő” illúzióját kelti, az idő azonban végül is visszanyeri hatalmát az emberi sorsok fölött, s e felismerésből kibontakozik „az időélmény drámája”. A tipikus Krúdy-regény ugyanis valójában „Zeitroman”, az idő benne nem csupán az események foglalata és tagolóelve, hanem egyszersmind a történetnek is tárgya.

A szerző – túlzott szerénységgel – a maga szerepét abban látja, hogy „adalékokat szolgáltatson a mindenre kiterjedő, átfogó életműkutatáshoz”, s a teljességigényt az oeuvre egy-egy metszetére redukálja. Valójában azonban munkájában egy majdani (s régtől fogva csendes) Krúdy-monográfia alapkérdéseire is keresi az érvényes választ. Összegezi a szakirodalom – mindenekelőtt Bori Imre, Fábri Anna és Katona Béla, illetve Sötér, Szabó Ede és Szauder – kutatási eredményeit, de új felismerésekben se szűkölködik gondolatmenetc. Kiemeli a mellőzöttség állapotából az író utolsó pályaszakaszát, tudatosítja az életmű belső összefüggéseit, korrigálja a kritika fogyatékos értékrendjét, korszakolja az alkotási folyamatot. A tanulmánygyűjtemény – tudományos jelentőségén túl – kitűnő bevezető Krúdy olvasásához. (*Szépirodalmi*).

GREZSA FERENC